

פוסט 24: גישות של מרצים להוראה ושל סטודנטים ללמידה – הקשר ביניהם והבדלים בין-דיסציפלינריים, חלק א

ע"י פרופ' נירה חטיבה, לשעבר ראש המרכז לקידום ההוראה, אוניב' תל אביב

כהמשך לפוסט 23, אציג כאן באופן תמציתי¹ מחקר (Hativa & Birenbaum, 2000) על הקשר בין גישות של מרצים להוראה ושל סטודנטים ללמידה. כדי לקשור את הידע שלי בנושאי הוראה באקדמיה לנושאים העוסקים בלמידה, צירפתי אלי לעריכת מחקר בנושא הנ"ל את עמיתתי פרופ' מנוחה בירנבוים שהתמחתה בנושאי למידה והערכת הלמידה². אמנם המחקר עליו אני מדווחת כאן פורסם לפני כ-20 שנה, אולם מסתבר שהוא רלוונטי גם כיום שכן שתינו מקבלות כל הזמן, באופן שוטף ותכוף למדי, דיווחים מ ResearchGate על ציטוטים של המאמר בספרים, מאמרים והרצאות בכנסים של הזמן האחרון³.

שאלות המחקר

מחקר זה ניסה להשיב על השאלה - מהן העדפות הסטודנטים בנוגע לגישות להוראה של המרצים שלהם. שאלה זו פורקה לארבע שאלות משנה:

1. מהן הגישות להוראה של המרצים כפי שנתפסות⁴ ע"י הסטודנטים?
2. האם יש הבדלים בעוצמה של העדפות הסטודנטים את הגישות השונות של המרצים?
3. מהם היחסים בין הגישות השונות של סטודנטים ללמידה לבין העדפותיהם את הגישות השונות של המרצים להוראה?
4. האם קיימים הבדלים בין-דיסציפלינריים בין תחום קשה לעומת רך בהעדפות של סטודנטים את הגישות להוראה של המרצים?

בפוסט הזה אציג את ממצאינו לגבי שתי השאלות הראשונות ובפוסט הבא, את שאר הממצאים.

כלי המחקר

שני השאלונים המוצגים בפוסט 23 – לזיהוי תפיסות הסטודנטים בנוגע לגישות להוראה ולמידה - שימשו ככלים המרכזיים במחקר. השאלון בנוגע לגישות להוראה נבנה בעברית. השאלון של פינטריץ' ועמיתו (1991) על גישות הסטודנטים ללמידה נבנה במקורו באנגלית ותורגם לעברית בהליך הסטנדרטי המקובל של תרגום שאלונים (Birenbaum, 1995).

אוכלוסייה, מדגם וסביבות הלמידה

הסטודנטים למחקר זה נבחרו משתי פקולטות, הנדסה וחינוך, שמייצגות על בסיס הטקסונומיה של ביגלן (פוסט 5) את אותו היבט המבחין בין תחום יישומי לתחום תיאורטי אבל משתייכות לשני תחומים מנוגדים בהיבט המבחין בין תחום קשה לתחום רך. אלו הן הפקולטה להנדסה שמייצגת תחום קשה ויישומי ובית הספר לחינוך המייצג תחום רך ויישומי. עקב הניגוד בסיווג התחום, זוהו הבדלים משמעותיים בין שתי הפקולטות באווירה ובסביבה הלימודית כפי שכבר תואר בפוסטים קודמים (12-20) לגבי הבדלים בין תחומים קשים ורכים.

¹ לשם תמציתיות, התיאורים בפוסט זה הם כלליים ומצומצמים ביותר. לתיאור מפורט ומדויק יותר נא ראו את המאמר המלא.
² אני מודה לפרופ' בירנבוים על הערותיה המועילות לגרסה קודמת של הפוסט הזה, שתראו רבות לשיפור הצגת הדברים.
³ המחקר זכה למימון של קרן תחרותית יוקרתית: The Spencer Foundation ופורסם בכתב עת מהשורה הראשונה בתחום של חקר החינוך הגבוה.
⁴ לפי המלצת האקדמיה ללשון עברית, 'תפיסה' עדיפה על 'תפישה'.

האוכלוסייה בכל פקולטה היו כלל הסטודנטים לתואר ראשון פרט לסטודנטים בשנת הלימודים הראשונה, שכן הם עדיין לא התנסו במידה מספקת באווירת וסביבת הלמידה בפקולטה. שתי הפקולטות נבדלו מאוד מבחינת הרכבן המגדרי בשנת המחקר. בהנדסה היו רק 9% בנות והשאר בנים בעוד שבחינוך היו רק 7% בנים והשאר בנות. ערכנו בדיקה בשלב ראשוני ומצאנו שלא קיימים הבדלים מובהקים סטטיסטית בין בנים ובנות בנוגע לתשובותיהם בשאלונים לשאלות המחקר. בסך הכול השתתפו במחקר (מלאו את השאלונים במלואם)⁵ 83 סטודנטים להנדסה ו85 לחינוך.

תוצאות: תשובות לשאלות המחקר 1-2: העדפות הסטודנטים את הגישות להוראה

השאלות היו:

1. מהן הגישות להוראה של המרצים כפי שנתפסות ע"י הסטודנטים?
2. האם יש הבדלים בעוצמה של העדפות הסטודנטים את הגישות השונות של המרצים?

הטבלה ⁶2 (ראו למטה, בסוף הפוסט) מציגה את התוצאות של ניתוח גורמים בנוגע ל- 13 הסולמות של הגישות להוראה שכלולים בשאלון הגישות להוראה. הניתוח זיהה ארבעה גורמים שהסבירו 71% מהשונות, וקראנו להם בשמות שתוארו את אופיים על בסיס הסולמות שכל אחד כלל. הם מסודרים להלן בסדר יורד של עוצמת ההעדפות של כלל מדגם הסטודנטים:

1. **המורה הבהיר והמעניין - The clear and interesting instructor**: זהו מרצה שמציג את החומר בדרך מעניינת, מובנית היטב ובהירה. הממוצע לכלל אוכלוסיית המדגם: 6.04 על סולם בן שבע דרגות.
2. **המורה המטפח - The providing instructor**: זהו מורה המקדם שיתוף פעולה בין הסטודנטים בלמידה במסגרת קבוצות קטנות - אפילו בזוגות, שמעודד את הסטודנטים לחפש עזרה כשהם זקוקים לה, עוזר להם להתרכז, ומדריך אותם בניהול משאבי הלמידה שלהם ובשיטות למידה יעילות. הממוצע 5.05.
3. **המורה המקדם ניהול/הכוונה עצמית של הלמידה - The self-regulation promoting instructor**: זהו מורה הדורש ומקדם חשיבה ביקורתית ואינטגרציה של החומר, מקדם למידה פעילה, מציג פעילויות שדורשות ניהול למידה עצמי, ודורש השקעת מאמצים בלמידה. הממוצע 3.80.
4. **המורה מעביר המידע - The information-transmitting instructor**: זהו מרצה שמטרתו העיקרית היא כיסוי החומר שתוכנן לשיעור ברמה שתוכננה מראש, ושמדגים חוסר עניין או מודעות לאוכלוסיית הסטודנטים המסוימת שבכיתתו. הממוצע 3.51.

סיכום ודיון

התוצאה שהתקבלה – של ארבע גישות להוראה כפי שנתפסות ע"י הסטודנטים – היא מרשימה מאוד ואפילו מדהימה שכן ארבע גישות אלו מקבילות בדיוק לארבע הגישות של מרצים להוראה (ללא הגישה האמצעית) שזוהו במחקרים הרבים שהתבססו על שאלונים שמילאו מרצים (Kember, 1997) – ראו הצגתן בפוסט 23 שהן:

- a. **המורה חולק את המידע** (imparting information):
- b. **המורה מעביר ידע מובנה** (transmitting structured knowledge)
- c. **המורה מלמד באופן שמקל על הסטודנטים ללמוד ועוזר להם להבין** (facilitating understanding).
- d. **המורה פועל לפיתוח אינטלקטואלי/שינוי תפיסתי של הסטודנטים** (conceptual change-)

טבלה 1 שלהלן מציגה במקביל את תפיסות המרצים לעומת תפיסות הסטודנטים:

⁵ היות והשאלונים היו ארוכים מאוד וכללו כ-200 פריטים, כדי להניע על הסטודנטים במדגם להשיב עליהם במלואם השתמשנו בכספי המענק של קרן ספנסר כדי לשלם לכל סטודנט שמילא את כל הפריטים בשאלונים.

⁶ שהיא חלק מהטבלה 4 במאמר.

טבלה 1: ארגון מקביל של שתי הטקסונומיות וההבדלים בעוצמת ההעדפה של ארבע הגישות

Hativa & Birenbaum, 2000			Kember, 1997
ממוצע דירוג ההעדפה של כלל מדגם הסטודנטים	סדר הגודל של עוצמת ההעדפה (1 הגבוה ביותר)	הגישות להוראה לפי תפיסות הסטודנטים	הגישות להוראה לפי תפיסות המרצים
אוריינטציה מרוכזת-מורה/מכוונת תוכן			
3.51	4	המורה מעביר המידע	המורה החולק את המידע
6.04	1	המורה הבהיר והמעניין	המורה המעביר ידע מובנה
אוריינטציה מרוכזת-לומד/מכוונת למידה			
5.05	2	המורה המטפח	המורה המלמד באופן שמקל על הסטודנטים ללמוד ועוזר להם להבין
3.80	3	המורה המקדם ניהול/הכוונה עצמית של הלמידה	המורה הפועל לפיתוח אינטלקטואלי/ שינוי תפיסתי של הסטודנטים

ההקבלה בין שתי הטיפולוגיות/טקסונומיות של הגישות להוראה, הן מנקודת המבט של המרצים והן מזו של הסטודנטים, מחזקת מאוד את התקפות של הטקסונומיות הללו וגם את התקפות של השאלון לזיהוי תפיסות הסטודנטים את הגישות להוראה, שפיתחנו במיוחד במסגרת המחקר הזה.

- המורה המועדף ביותר ע"י כלל הסטודנטים, בעוצמה גבוהה הרבה יותר משאר הגישות להוראה, הוא המורה הבהיר והמעניין, שמעביר ידע מובנה
- בהעדפה שנייה, בעוצמה נמוכה בהרבה אבל עדיין גבוהה, נמצא המורה המטפח, שמלמד באופן שמקל על הסטודנטים ללמוד ועוזר להם להבין
- בהעדפה שלישית שהיא הרבה יותר נמוכה, נמצא המורה המקדם ניהול/הכוונה עצמית של הלמידה, שפועל לפיתוח אינטלקטואלי/שינוי תפיסתי של הסטודנטים
- בהעדפה הנמוכה ביותר נמצא המורה המעביר מידע, החולק/שופך את המידע לראש הלומד

וכך, בהצגה של ארבע הגישות להוראה כנמצאות על רצף של התייחסות המורה ללומד (על פי קמבר בפוסט 23) – החל מהתעלמות כמעט מוחלטת מהלומד וצרכיו ועד התמקדות עמוקה בנושאים אלו, שתי הגישות הקיצוניות הן הכי פחות רצויות לסטודנטים בעוד ששתי הגישות האמצעיות הן המועדפות ביותר.

תוצאה מפתיעה, מיוחדת וחשובה ביותר היא שההעדפה החזקה והברורה של הסטודנטים היא הגישה של הוראה מרוכזת-מורה בשיטת ההוראה הפרונטלית ובעיקר בשיטת ההרצאה, כאשר המורה מציג את החומר בצורה יעילה – בהירה, מאורגנת ומעניינת.

תוצאה זו מאתגרת את האמונה הנפוצה מאוד של אנשי המעשה המובילים בנושאי הוראה אקדמית, האומרת שהוראה מרוכזת-לומד היא זו העדיפה ביותר בעיני הסטודנטים והיא המקדמת ביותר את למידתם. מרבית אנשי החינוך מאמינים שהגישה של המורה ממוקד-הלומד המטפח, המתייחס לסטודנטים וצרכיהם ועוזר להם באופן אישי בלמידה, היא האופטימלית שכן היא מקדמת למידה משמעותית ומכינה באופן הטוב ביותר את הסטודנטים לחיי המעשה בעולם המודרני. ואולם המחקר הנוכחי מראה שמורה מסוג זה מועדף פחות על ידי הסטודנטים.

המורה הפחות מועדף בגישת ההוראה ממוקדת-לומד הוא זה הדורש מהסטודנטים להשקיע עבודה עצמית ומאמץ חשיבתי בלמידתם ולשנות בעקבות זאת את עמדותיהם וגישותיהם.

די מובן מדוע המרצה בגישת ההוראה ממוקדת-מורה ששופך את החומר לראשי הסטודנטים מבלי להתחשב בהם וביכולותיהם הוא המורה הכי פחות רצוי לסטודנטים.

ניתן לפרש את ההעדפות הנמוכות יותר של הגישות להוראה ממוקדת-לומד בהשוואה לגישה של הוראה ממוקדת-מורה המציגה את הידע באופן מובנה, בהיר ומעניין בכך שהסטודנטים, בממוצע, לא אוהבים להשקיע יותר מדי מאמצים בחשיבה ובעבודה עצמית ומעדיפים שהמורה "יאכיל אותם את החומר" בצורה התורמת באופן היעיל ביותר ללמידתם.

מסקנה זו העולה ממחקרנו מחזקת את התיאוריה המוצגת על ידי הפסיכולוג הקוגניטיבי Willingham (2009) הטוען שהמוח האנושי אינו בנוי לחשיבה, שמטבעם, בני אדם הם סקרניים אבל אינם מצטיינים במיוחד בחשיבה ושם הנסיבות הקוגניטיביות אינן מתאימות לכך, הם ישתדלו להימנע מחשיבה.

הסתייגות

יש לזכור שהמחקר נערך לפני כ-20 שנה וייתכן שבמהלך תקופה זו רבים מבין הסטודנטים, לפחות בתחומים הרכים, התנסו יותר בגישות של הוראה מכוונת-לומד ואולי אימצו בעקבות זאת גישות יותר חיוביות כלפי אוריינטציה ללמידה מסוג זה. אי לכך, רצוי לחזור על מחקר זה בימינו אלו.

מקורות קריאה

Birenbaum, M. (1995). Hebrew translation of the MSLQ. Unpublished manuscript, School of Education, Tel Aviv University.

Hativa, N., & Birenbaum, M. (2000). Who prefers what? Disciplinary differences in students' approaches to teaching and learning styles. *Research in Higher Education, 41*(2).

Kember, D. (1997). A reconceptualization of the research into university academics' conceptions of teaching. *Learning and Instruction, 7*(3), 755-276.

Willingham, D. T. (2009). Why don't students like school?

התרגום לעברית:

וילינגהם ד. (2014). למה תלמידים לא אוהבים את בית הספר? תל אביב: משכל – הוצאת ידיעות אחרונות וספרי חמד

Scale: Instructor	All (<i>N</i> = 175) ^b	
	M	S.D.
<i>Teacher-centered orientation</i>		
The information imparting	3.51	1.08
Fully covers the content disregarding students		
The clear/interesting	6.04	.50
Presents material in an organized manner	5.89	.64
Presents material in a clear manner	6.15	.55
Presents material in an interesting manner	6.08	.60
<i>Student-centered orientation</i>		
The providing	5.05	.83
Promotes cooperative learning	4.47	1.44
Encourages help seeking	5.45	.87
Guides in resource management and effective studying	5.12	1.16
Helps concentrate	4.95	1.04
Promotes supportive learning climate	5.20	.84
The self-regulation promoting	3.80	.85
Promotes critical thinking and material integration	4.57	.96
Promotes self-regulated learning	2.41	1.25
Requires effort investment	4.79	1.05
Promotes active learning in class	3.49	1.30